

Катарина
ДМИТРОВИЋ

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ХУМКЕ НА ЛОКАЛИТЕТУ СУВА ЧЕСМА У ЛУЧАНИМА

UDK: 903.5 (497.11)

АПСТРАКТ: У тексту се анализирају резултати истраживања праисторијске хумке на локалитету Сува Чесма у Лучанима. Налази се у области Драгачева, на падинама Рује, која је одавно позната по великом броју тумула. Ископавањима је утврђено да је хумка на појединим местима оштећена, са делимично очуваним каменим плаштом и са једном гробном целином начињеном од наслаганог камена, овалног облика, у којој су се налазиле спаљене кости покојника и ритуално разбијени керамички судови. Применом стилско-типолошке анализе облика гробне архитектуре, као и керамичких судова, ова целина се може одредити у рано бронзано доба.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Хумка, камена гробна конструкција, керамички судови, рано бронзано доба

Хумка на локалитету Сува Чесма у Лучанима припада комплексу драгачевских тумула (Т. I). Смештена је на западним падинама Рује, познате и у старијој литератури по великом броју тумула.¹ Локалитет је откривен приликом систематских рекогносцирања Драгачева, када је на овом потесу регистровано осам мање-више очуваних тумула, густо груписаних на једној заравни.² Пошто су се стекли услови за истраживања, од свих хумки ове некрополе остала је уочљива једино хумка обележена бројем седам.³ Познато је да је на овом месту раније откривено неколико комада бронзаног накита који вероватно потичу из неке уништене хумке.⁴

1 | Феликс Каниц, *Србија, земља и становништво*, Београд, 1985, 543; Сима Тројановић, *Преисторијске старине из Рудничког округа*, Старинар VII, Београд, 1890, 104-105; Јован Ердељановић, *Доње Драгачево*, Насеља и порекло становништва 1, СЕЗ, Београд, 1902, 75, 119 - 124, 138.

2 | Душанка Ранковић, Милена Икодиновић, *Извештај систематских истраживања Доњег Драгачева*, Зборник радова Народног музеја IV, Чачак, 1973, 168 (у даљем тексту ЗРНМ). Хумка се налазила на имању Алемпијевића и Станића.

3 | Истраживања су извршена у организацији Народног музеја у Чачку. Радовима је руководила археолог Милена Икодиновић, док су стручну екипу сачињавали: Ангелина Фолгић, историчар уметности, Оливера Радмицац, студент археологије и Мишо Хуђећ, препаратор. Ископавања су спроведена у периоду од 21. јула до 12. августа 1978. године.

4 | Драга Гарашанин, *Каталог метала I*, Београд, 1954, 14, Т.VI, 6 - 8. Милутин Гарашанин и Драга Гарашанин, *Археолошка налазишта у Србији*, Београд, 1951, 33.

Налазила се на крају једне заравни, правца северозапад - југоисток одакле се терен нагло спушта према западној и јужној страни. Хумка је калотастог облика, димензија исток – запад 11,7 m и север-југ 15,2 m, очуване висине 1,3 m, оштећена на источном периферном делу усецањем сеоског пута, тако да се на тој страни, до постављеног центра, простире у дужини од 4,7 m.

Истраживање је вршено по координатном систему, постављеном према главним странама света, без контролних кракова. Основа хумке лежи под одређеним нагибом, тако да висинска разлика између њене основе у центру и на јужној периферији сегмента А износи 0,4 m. У насипу је откривено неколико атипичних фрагмената праисторијске керамике.

Стратиграфска слика пружа следеће податке: испод хумусног слоја простирао се делимично очуван камени плашт под којим је лежао насип хумке, констатован у слоју мрке растресите земље. Језгро хумке је чинила чврста набијена земља сивкастог тона која је лежала на здравици, по карактеристикама скоро идентична језгру, али нешто жућкастије боје (Т. II, 2).

Утврђено је да је у хумци обављена само једна сахрана спаљеног покојника у нарочито начињеној конструкцији од ломљеног камена, док је у централном делу постојало оштећење услед накнадног укопавања пећи (Т. II, 1).

У сегменту Ц, уз постављени центар тумула, на дубини од око 0,45 m јасно се издваја овална површина пречника 3,5 m коју формира трака гореле земље ширине 0,3 – 0,6 m. У питању је касније укопана пећ, за коју је утврђено да је коришћена за печење креча. Укопавањем пећи оштећен је централни део хумке и део плашта који ју је на том делу прекривао. Камени плашт се првобитно простирао преко целе калоте хумке. На северној половини хумке се прати по периферном делу, који се под благим нагибом спушта према периферији, и једним мањим делом уз северни профил. У централном делу је оштећен накнадним укопавањем пећи. На северном делу сегмента Д камени плашт је, највероватније, поремећен, јер се налази испод танког хумусног слоја, па се може претпоставити да су поједини периферни каменчићи развучени орањем. Према источној страни је доста оштећен усецањем сеоског пута. На јужној половини хумке се прати уз јужни профил, где заузима већу површину неправилно овалног облика (Т. III).

Запажено је да камен плашта није прецизно ређан, већ је набациван, тако да често прелази један преко другог, док се ситнији комади преклапају. Величина појединих каменова досеже и до 0,6 m по најдужој оси. Ближе центру камен лежи у једном слоју, док су према периферији масивнији комади наслагани један преко другог, што је, свакако, имало извесну конструктивну улогу.

Пошто је уклоњен камени плашт, у сегменту Ц, на периферном северозападном делу, на дубини од 1,2 m, мерено од постављеног центра хумке, откривена је конструкција начињена од наслаганих комада камена неједнаке величине, неправилно кружно – овалног облика, димензија 2,8 x 2 m, оријентисана дужом осом правцем југоисток – северозапад (сл. 1, 3, 4).

У земљи, око основе ове конструкције запажени су трагови ватре – гараж и печена земља. Пружају се уз североисточну и северозападну страну у ширини

од 0,2 – 0,3 m, док су најинтензивнији трагови уз источну ивицу, на којој је откривен камени бат.

Основу камене гробне конструкције чинио је један ред камена, врло брижљиво слаган, чије димензије износе 2,5 x 1,8 m. Уз ивицу су поређани крупнији каменови, заобљених ивица, приближне величине, док је унутрашњи простор испуњен ситнијим и крупнијим каменом, помешаним са земљом. Основа је лежала на дубини од 1,65 m, и то под нагибом од око 20 cm према периферији, што прати природни пад терена.

Судећи према садашњем изгледу, поједини каменови су склизнули, па је првобитни облик делимично измењен. Утврђено је да се гараж јавља на основи у слоју дебљине 1 cm, што указује на вршење одређених ритуалних радњи – лустрације простора одређеног за гробно место. Направљен је пресек кроз конструкцију по дужини, у правцу југоисток – северозапад, с тим што је остављен доњи ред камена, који чини основу (сл. 5). На пресеку се запажа да је камен брижљивије слаган на основи, нарочито уз ивицу (сл. 6). У другом слоју су само ивични каменови, постављени у низу и незнатно повучени на унутрашњу страну, док је унутрашњост испуњена само набацаним каменом различите величине и растреситом земљом црне боје, са траговима печене земље и гаражи. У овој земљи су констатовани остаци спаљеног покојника, расути по целој конструкцији, као и фрагментовани керамички судови.

Намеће се закључак да је југоисточни део ове целине дислоциран, тј. да су поједини каменови склизнули у правцу нагиба терена (сл. 3). Слична ситуација запажа се и на западној страни. Камен од кога је начињена конструкција по квалитету је врло крт и слојевито се расипа приликом подизања. У југоисточном делу откривен је већи фрагмент суда са очуваном тракастом дршком финије фактуре, углачане површине, здробљен под притиском камена, док је на северозападном делу лежао фрагментован конични судић и сасвим ситни здробљени фрагменти сивог, недовољно печеног суда. Уз јужни угао конструкције, на нивоу основе, нађен је део трбуха већег суда са тракастом дршком грубе израде, чији су фрагменти налажени и у унутрашњем делу. Његова дислокација се може објаснити испадањем из ове целине, управо због нагиба терена. Највећи број уломака грнчарије истог суда откривен је управо уз јужни угао, али на различитим нивоима, што јасно указује да је суд претходно разбијен и разбацан по конструкцији још приликом њеног подизања. На основу различитих особина керамичких уломака може се закључити да су положена четири различита керамичка суда. Керамички судови су недовољно печени, тако да су приликом откривања били у скоро распаднутом стању.

Пошто је уклоњена и основа гроба, установљено је да је укопана у слоју чисте земље. Гараж се простирала само око конструкције, и то на нивоу основе, у ширини од 0,3-0,6 m. Интензивно горела земља са траговима гара простирала се само уз југоисточну краћу страну, захваћајући овално-издужену површину димензија 2,2 x 0,6 m, на којој се налазио бат од сиве ситнозрне еруптивне стене са равно засеченим крајевима, добро углачане површине, четвороугаоног

пресека са промером 5,6 x 6 cm на најширем делу. Један крај је сужен и обликован за хватање⁵ (Т. IV, 1). На овом простору није било спаљених костију, па се може закључити да се спаљивање обављало ван хумке. Очигледно је да су у конструкцију стављани спаљени остаци са ломаче тек пошто је постављен први ред камена (основа).

Овај вид гробне архитектуре типолошки се може везати за сличне целине из раног бронзаног доба у драгачевском крају. Ту се, заправо, ради о конструкцијама од камена насланог у облику купе, под којима су се налазиле спаљене кости покојника. Овакви примери налазе се и на оближњим локалитетима Руја у Дучаловићима, хумка 10, гроб 2,⁶ Ивково брдо у Крстацу, хумка 4.⁷ Занимљиво је да је и у овој гробној целини откривен бат од жутог пешчара. Донекле слична конструкција запажа се у хумци на локалитету Крушевље, такође у Лучанима.⁸ Међутим, извесне појединости које се огледају у развијенијем ритуалу - спаљивање и полагање калцинисаних костију у керамичку урну, између осталог, наводе М. Икодиновић да датује ову целину, заједно са керамичким прилозима, у крај раног или сам почетак средњег бронзаног доба.⁹ Мада постоји сличност у изгледу гробне архитектуре и прилога, а нарочито облика пехара са две тракасте дршке,¹⁰ ипак се уочава и извесна хронолошка разлика између ове две, територијално врло блиске хумке. Аналогије се могу наћи и на локалитетима До у Дрежнику¹¹ и Шумар у Белотићу, хумка 15.¹² Треба напоменути да је у примарном гробу хумке у Белотићу откривен конични судић, веома сличан примерку са Суве Чесме.

Од керамичких судова могу се одредити четири облика:

1. Већи суд крушкастог облика са кратким коничним неиздвојеним вратом и равним дном (Т. IV, 2). На најширем делу трбуха постављене су две масивне тракасте дршке, хоризонтално бушене. На горњем конусу површина је глачана, док је на доњем делу трбуха огрубљена у тзв. „псеудобарботин”

- 5 | Милена Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, кат. бр. 16.
- 6 | Катарина Дмитровић, *Резултати археолошких истраживања на локалитету Руја у Дучаловићима*, ЗРHM XXXII, Чачак, 2002, 10.
- 7 | Lidija Nikitović, *Ivkovo Brdo - Krstac, nekropola sa humkama iz bronzanog doba*, u: *Sahranjivanje u bronzano i гвоздено doba*, Čačak, 2003, 15, 19.
- 8 | Милена Икодиновић, *Заштитно ископавање хумке у Лучанима*, ЗРHM I, Чачак, 1969, 5.
- 9 | Исто, 11.
- 10 | Исто, 5, 10-11, сл. 4,5.
- 11 | Mihailo Zotović, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i гвозденог doba Zapadne Srbije*, Titovo Užice, 1985, 33.
- 12 | Милутин Гарашанин – Драга Гарашанин, *Ископавања тумула у комплексу Белотић - Бела Црква 1959. и 1960. године*, ЗРHM III, Београд, 1962, 55, пл. IX.

техници, доста оштећена горењем. Боја светломрка.¹³ Димензије: висина 30 cm, пречник обода 18,5 cm, пречник дна 11 cm. Блиске аналогије за ову врсту суда налазе се у облицима винковачке групе, где се, како према облику, тако и према декорацији, налазе слични примерци.¹⁴ Сматра се да су облици винковачких судова са налазишта јужно од Саве и Дунава млађи од налаза из Славоније. У првом реду је уочљив нађревски манир огрубљивања доњег дела посуда.¹⁵ Аналогије постоје у материјалу из Илока који се, такође, приписује винковачкој групи.¹⁶

2. Пехар биконичног облика са цилиндричним вратом, благо извијеним ободом и две тракасте дршке које спајају раме са ободом суда, не прелазећи његову висину (Т. IV, 3). Дно је равно и ненаглашено. Суд је деформисан, вероватно приликом печења. Израђен од добро пречишћене земље глчане површине, неуједначене сиве и мркоцрвенкасте боје.¹⁷ Димензије: висина 14 cm, пречник обода 8,5 cm, пречник дна 9 cm. И за овај облик суда се сматра да припада формама карактеристичним за винковачку културу. Аналогије се налазе на локалитету Жупановићи, хумка 2.¹⁸ Сличности постоје и са материјалом Шомођвар или Кетереш варијанте Нађрев групе. Ови облици се најраније јављају у поствучедолској фази, тј. на самом почетку раног бронзаног доба. Представљају једну ширу појаву која се јавља на простору од севера – уњетичке културе, преко разних варијанти мађарског раног бронзаног доба (Нађрев, Шомођвар), до налазишта код нас, најпре у Војводини, затим, у подручју источне Босне и Западне Србије.¹⁹ Такође, извесне сличности су заступљене и међу облицима културне групе Бубањ Хум III, такође опредељеним у рано бронзано доба.²⁰

Посебну карактеристику винковачке културне групе раног бронзаног доба чини скоро потпуно одсуство орнаментике на судовима. Једини украс је понекад лепо углачана површина. Појава „псеудобарботина” на целој посуди или, чешће, на њеном доњем делу, условно се може узети као нека врста декорације.²¹

- 13 Милена Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, каталог изложбе, Чачак, 1985, кат. бр. 14.
- 14 Bogdan Brukner, Borislav Jovanović, Nikola Tasić, *Praistorija Vojvodine*, Novi Sad, 1974, 193, Сл. 103 (u daljem tekstu: *Praistorija Vojvodine*).
- 15 Isto, 195.
- 16 Nikola Tasić, Die Vinkovci-Kultur, in: *Kulturen der Frühbronzezeit das Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Beograd, 1984, Taf. I/5, Taf. II/11.
- 17 Милена Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, кат. бр. 13.
- 18 Milica Kosorić, *Kulturni, etnički i hronološki problemi ilirskih nekropola Podrinja*, Tuzla, 1979, 23, Т. XVI/1.
- 19 *Praistorija Vojvodine*, 192-194, sl. 126.
- 20 Наталија Ђурић, Милутин Гарашанин, *Археолошки локалитети Бубањ и велика Хумска Чука*, каталог изложбе, Ниш, 1983, кат. бр. 157, 158.
- 21 *Praistorija Vojvodine*, 193.

За винковачку групу се, стога, може рећи да има елементе мешавине стилова Шомођвар, Нађрев и вучедолског стила.²²

3. Мања здела коничног облика са благо разгрнутим ободом и равним ненаглашеним дном (Т. IV, 4). Испод обода је постављено хоризонтално ребрасто задебљање, очуване дужине 3,8 cm, незнатно оштећено на једном крају. Суд је израђен од земље помешане са ситним песком, неуједначене сивкасте и мркоцрвенкасте боје. На унутрашњој површини су очувани трагови глачаног премаза.²³ Димензије: висина 4,8 cm, пречник обода 10,3 cm, пречник дна 4 cm. Зделе овог типа су познате међу облицима култура раног бронзаног доба. Типолошки се везују за форме са локалитета Рајића Брдо код Гуче²⁴ и Шумар у Белотићу, хумка 15.²⁵ Наиме, ради се о коничним зделама мањих димензија, хоризонтално профилисаног обода, који је на једном делу извучен у језичасту дршку, типичним за Косихи-Чака групу.²⁶

4. Фрагментован суд од земље, са примесом туцаног камена неуједначене сиве и мрке боје (Т. IV, 5). Површина је доста испрана, тако да се само на појединим комадима уочавају трагови глачане површине. На основу очуваних фрагмената може се закључити да се ради о благобиконичном облику са ширим коничним вратом, благо извијеним ободом и тракастом дршком, постављеном непосредно испод обода. Аналогије за овај облик судова налазе се међу материјалом из Нађрев комплекса, култури звонастих пехара и њене Чепел варијанте, такође датованом у рано бронзано доба.²⁷

Облици ових лонаца културе звонастих пехара слични су формама винковачке/Шомођвар групе. Карактеристично је да се ове врсте лонаца употребљавају како у погребне сврхе, тако и за свакодневну употребу.²⁸

*
* * *

Хумка на локалитету Сува Чесма у Лучанима припада објектима средње величине, чија је калота начињена од земље са каменим плаштом. У њој је извршена само једна сахрана. Међутим, не треба потпуно искључити и

- 22 | *Praistorija Vojvodine*, 193.
- 23 | Милена Икодиновић, *Сахрањивање под хумкама бронзаног доба у чачанском крају*, кат. бр. 15.
- 24 | Катарина Дмитровић, *Хумка из раног бронзаног доба на локалитету Рајића Брдо код Гуче*, ЗРNM XXXIII, Чачак, 2003, 7, Т. III/1.
- 25 | Милутин Гарашанин, Драга Гарашанин, *Ископавања тумула у комплексу Белотић - Бела Црква 1959. и 1960. године*, 61, сл. 13.
- 26 | Draga Garašanin, *Belotić-Bela Crkva und Mako (Kosihy-Čaka)* in: Уздарје Драгославу Срејовићу, Београд, 1997, 249.
- 27 | Rozsa Schrieber-Kalicz, *Komplex der Nagyrev-Kultur*, in: *Kulturen der Frühbronzezeit das Karpatenbeckens und Nordbalkans*, Београд, 1984, Taf. XXXVII/5.
- 28 | Isto, 139.

могућност да је примарна сахрана уништена приликом накнадног укопавања пећи у постављеном центру тумула.

Откривена гробна конструкција приближно овалног облика, начињена од наслаганог камена, налазила се ексцентрично од постављеног центра, па је могуће да је то одступање настало отуда што првобитни облик тумула није у потпуности очуван и прави центар се није могао утврдити.

Основа гробне конструкције је лежала на првобитном хумусу. Пошто је постављена основа коју је чинио један слој пажљиво ређаног камена, извршено је ритуално очишћење простора ватром. Након те радње, остаци спаљеног покојника су пренети са спалишта које се налазило ван хумке и расути по целој конструкцији током њеног подизања. Истовремено су полагаани ритуално разбијани керамички судови. Камени плашт је, по свему судећи, имао како магијско-религијску функцију издвајања посвећеног простора, тако и функционалну улогу спречавања осипања калоте тумула.

Датовање се изводи на основу керамичког материјала који је чинио инвентар истраженог гроба, који се стилско-типолошким анализом може одредити у рано бронзано доба. Овде присутне форме се могу повезати са облицима винковачке културе, као и са формама Нађрев комплекса и културне групе Бубањ-Хум III. Облик описане гробне конструкције упућује такође на рано бронзано доба.

Results of Mound Research on the Locality Suva Cesma in Lucani

Mound on the locality Suva Cesma in Lucani is located on the west slopes of Ruja in the place Lucani near Cacak, which has been known for a great number of tumuli for a long time. It has remained as the only one out of the bigger necropolis.

The mound is of calotte shaped, dimensions IZ 11,7 m and SJ 15,2 m, preserved height of 1,3 m with partly preserved stone cover (plast). It was damaged by making a village road from one side, and in the central part by building in the stove for slaking the lime. It has been established only one tomb whole in NW part of the mound. Grave construction is almost of oval shape made of laid stones of different size. The base of dimension 2,5 x 1,8 m was made of one row of stones very carefully placed. The space among the stones was filled in the ground with small stones where burnt bones of a deceased and parts of ceramic vessels. As they were found all over the construction, it can be concluded that they were laid in the construction during its building. It is established that there are four different ceramic forms. According to the stylish-typological analyses of ceramics as well as to the type of grave architecture, this unit can be dated into early Bronze Age.

Katarina DMITROVIC

**Les résultats des recherches du tertre
à la localité Suva Cesma à Lucani**

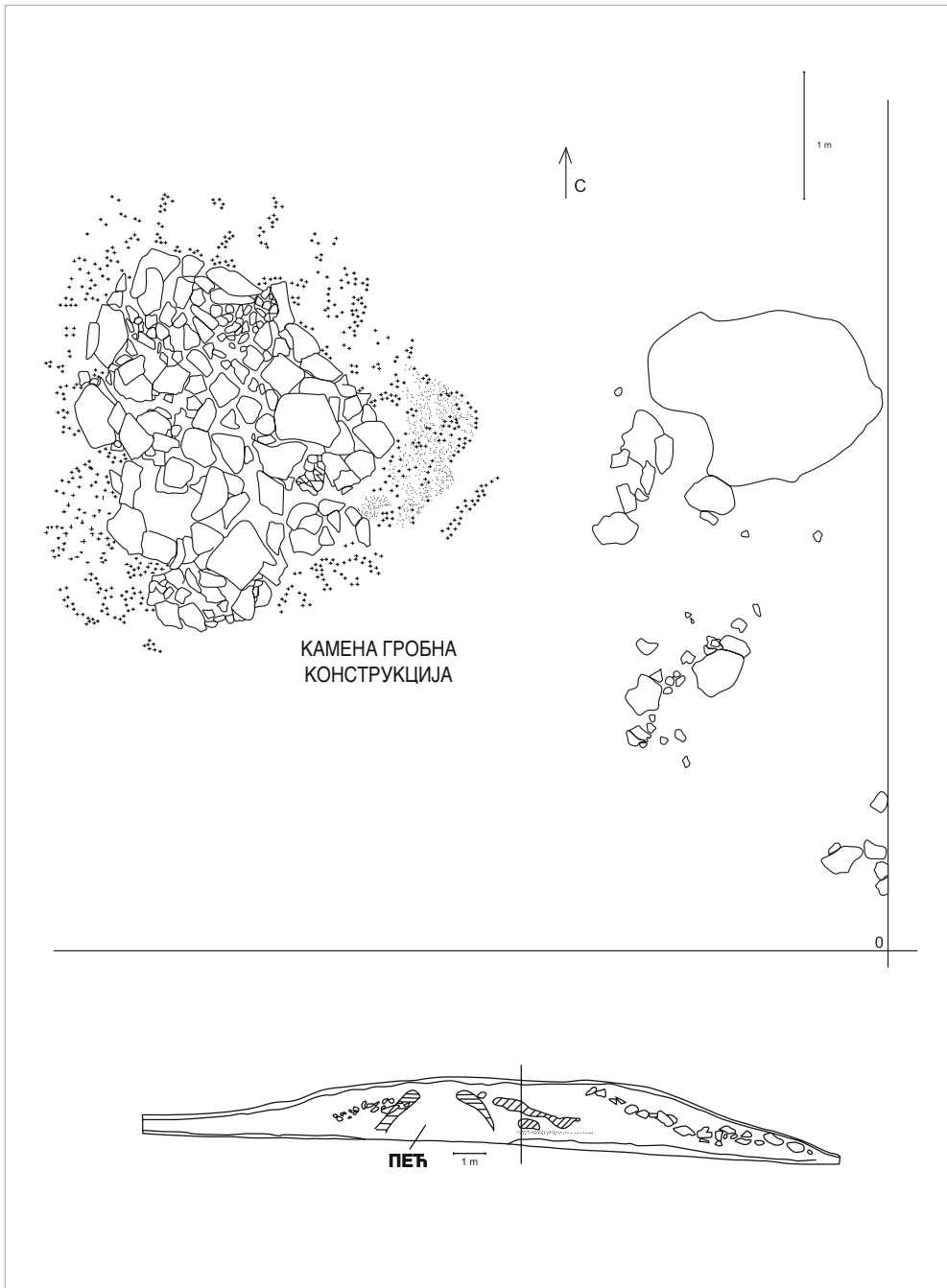
Le tertre à la localité Suva Cesma à Lucani se situe sur les versants de l'ouest de la Ruja, dans le lieu de Lucani près de Cacak, qui est réputée depuis longtemps pour son grand nombre de tumulus. Il appartenait à une plus grande nécropole dont il est uniquement resté sauvegardé.

Le tertre est en forme de calotte, de dimensions EO de 11,7 m et NS de 15,2 m, d'hauteur préservée de 1,3 m, avec une cape en pierre partiellement conservée. Il fut endommagé par le percement de la route de campagne du côté E, et dans la partie centrale par l'enterrage d'un four pour la fabrication de la chaux. L'existence d'un unique ensemble sépucral fut déterminé dans la partie NO du tertre. La construction tombale est approximativement de forme ovale, faite de pierres entassées de tailles différentes. Une rangée de pierres arrangée minutieusement forma la base des dimensions 2,5x1,8 m. L'espace entre les pierres fut rempli de terre, avec de petits cailloux, dans laquelle on constata les os calcinés d'un défunt et des cassures de récipients en céramique. Étant donné qu'ils furent découverts sur toute la construction, on peut conclure qu'ils furent déposés dans la construction durant son édification. Il est déterminé qu'il s'agit de quatre différentes formes céramiques. D'après l'analyse stylistico-typologique de la céramique, ainsi que du type d'architecture sépucrale, cet ensemble peut être déterminé à l'Âge ancien du Bronze.

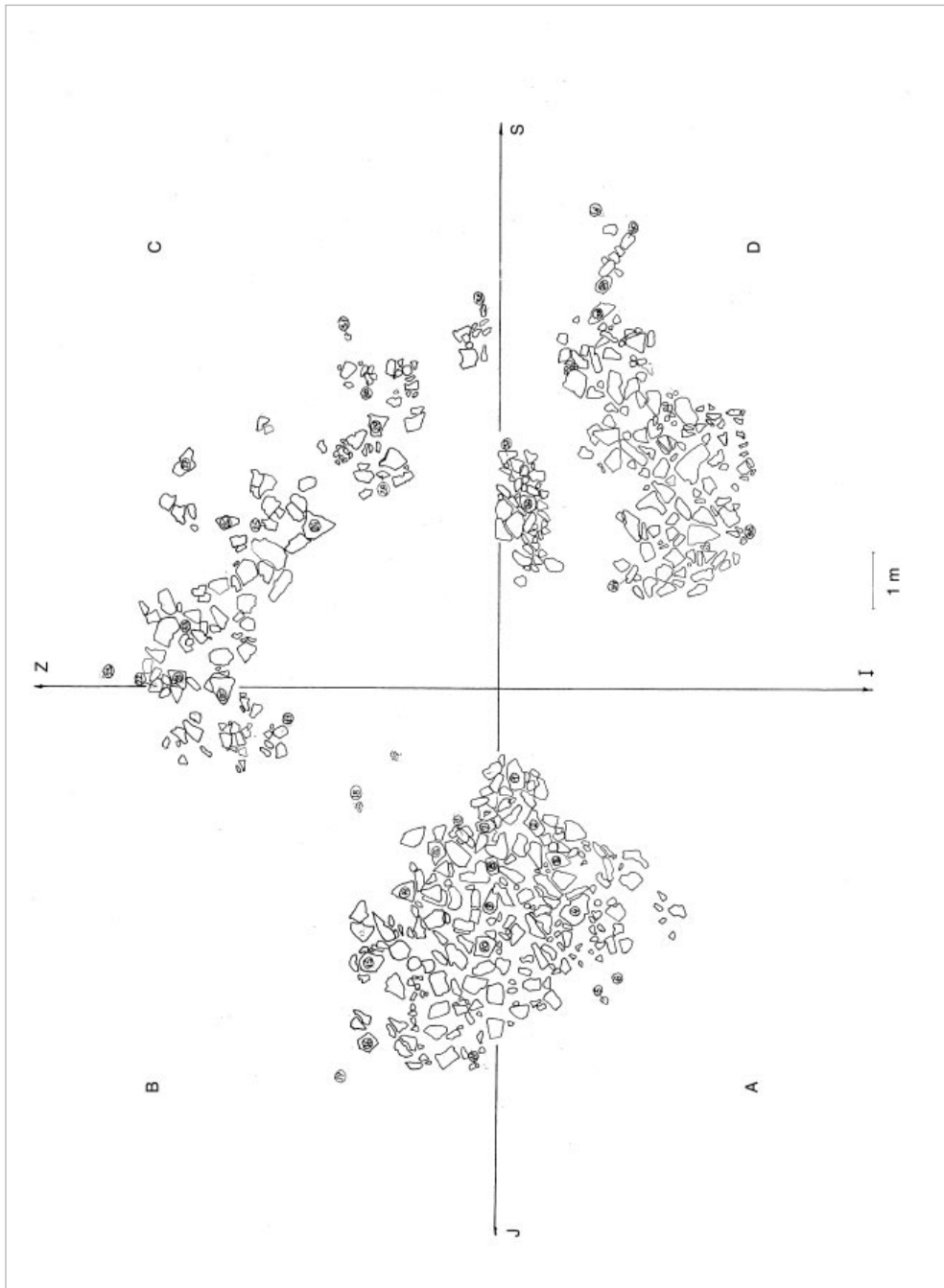
Katarina DMITROVIC

Табла I - Карта са положајем локалитета

Табла II - Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7:
 1. основа сегмента Ц са земном гробном конструкцијом
 2. Профил С-Ј

Табла III - Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7:
камени плашт

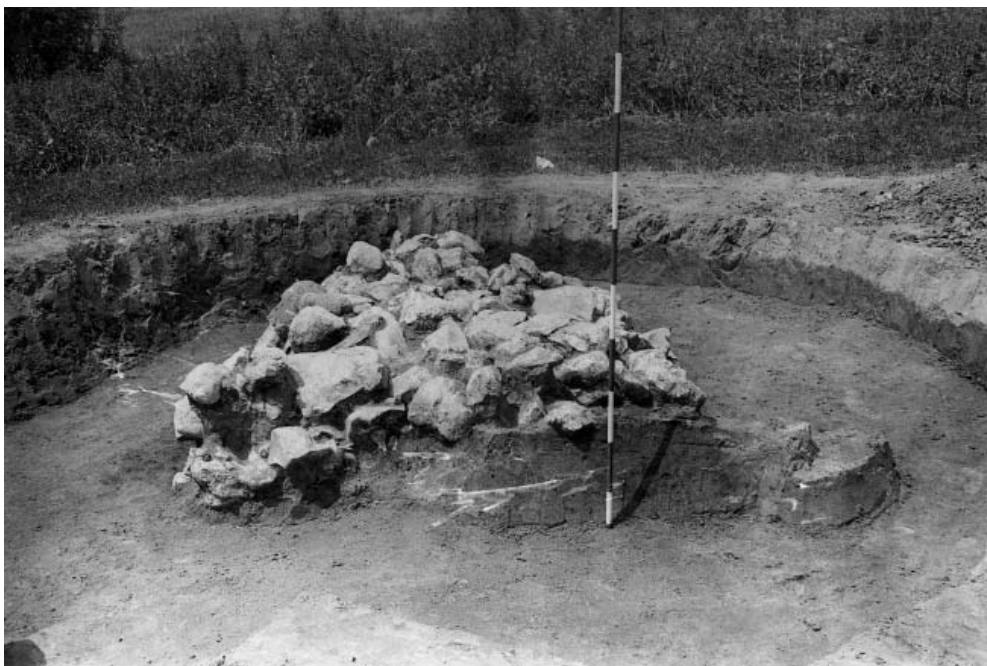
Табла IV Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7: гробни прилози из камене гробне конструкције

Сл.1 Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7: северни изглед хумке у току ископавања

Сл. 2 Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7: североисточни изглед хумке са деловима каменог плашта

*Сл. 3 Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7: камена гробна конструкција,
југоисточни изглед*

*Сл. 3 Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7: камена гробна конструкција,
југозападни изглед*

Сл. 5 Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7: пресек кроз гробну конструкцију

Сл. 6 Лучани, локалитет Сува Чесма, хумка 7: камена гробна конструкција на нивоу основе